

پیش‌ها و پاسخ‌ها

کد پرسش: ۳۲۳

احکام
احکام نماز

پرسش کننده: ابو حسن الحسانی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شماره پرسش: ۲۱

تاریخ پرسش: ۱۳۹۶/۳/۲۷

سلام بر یاران خدا و خلیفه حق

سؤال بنده این است که احکام شکّیات نماز چیست؟ شک در کدام جزئیات نماز مبطل است و اگر شک در شماره رکعات بود چه کار باید کرد؟

پاسخ به پرسش شماره: ۲۱

تاریخ پاسخ به پرسش: ۱۳۹۶/۴/۳

عبادت خداوند با شک کافی نیست، بلکه به یقین نیاز دارد؛ چنانکه فرموده است: ﴿وَأَعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ﴾ (حجر / ۹۹)؛ «و پروردگارت را عبادت کن تا آن گاه که یقین تو را برسد»؛ با توجه به اینکه اشتغال یقینی، برائت یقینی می‌طلبد و با این وصف، شک در نماز باید به صورتی مدیریت شود که یقین به امتثال امر خداوند حاصل شود و آن به صورت زیر ممکن است:

۱. شک در اعمال نماز

اگر در انجام عملی از اعمال نماز مانند قرائت یا رکوع یا سجود شک کند، به این معنا که نداند آن را انجام داده است یا نه، هرگاه به عمل بعدی منتقل نشده باشد، بنا بر اصل عمل کند؛ به این معنا که آن را انجام دهد؛ زیرا اصل این است که آن را انجام نداده است و هرگاه به عمل بعدی منتقل شده باشد، بنا بر ظاهر عمل کند؛ به این معنا که آن را انجام ندهد؛ زیرا ظاهر این است که آن را انجام داده است و به خاطر شک بعدی از یقین قبلی دست برداشته نمی‌شود؛ چنانکه یکی از یارانمان ما را خبر داد، گفت:

«سَأَلْتُ الْمَنْصُورَ عَنِ الرَّجُلِ يَشُكُّ فِي الْقِرَاءَةِ وَ هُوَ رَاكِعٌ، فَقَالَ: قَدْ قَرَأَ وَ سَأَلْتُهُ عَنِ الرَّجُلِ يَشُكُّ فِي الرُّكُوعِ وَ هُوَ سَاجِدٌ، فَقَالَ: قَدْ رَكَعَ وَ سَأَلْتُهُ عَنِ الرَّجُلِ يَشُكُّ فِي السُّجُودِ فَلَا يَدْرِي هَلْ سَجَدَ وَاحِدَةً أَمْ اثْنَتَيْنِ وَ هُوَ جَالِسٌ، فَقَالَ: يَسْجُدُ حَتَّىٰ يَسْتَيْقِنَ وَ لَا يَقُومُ شَاكًّا وَ لَا يَنْصَرِفُ»؛ «از منصور درباره‌ی مردی پرسیدم که در قرائت شک می‌کند، در حالی که به رکوع رفته، پس فرمود: قرائت کرده است و از او درباره‌ی مردی پرسیدم که در رکوع شک می‌کند، در حالی که به سجده رفته، پس فرمود:

رکوع کرده است و از او درباره‌ی مردی پرسیدم که در سجده شک می‌کند، پس نمی‌داند که آیا یک سجده کرده است یا دو سجده، در حالی که نشسته است، پس فرمود: سجده می‌کند تا یقین کند و با شک بر نمی‌خیزد و سلام نمی‌دهد».

ب. شک در رکعات نماز

۱. اگر در تعداد رکعات نماز شک کند، به این صورت که نداند سه رکعت خوانده است یا چهار رکعت، بنا را بر کمتر بگذارد و رکعتی که می‌ترسد نخوانده باشد را بخواند و سپس سلام بدهد؛ چراکه کمتر قدر متیقن از نماز و بیشتر مشکوک است و مقتضای استصحاب و احتیاط عقلی بنا نهادن بر قدر متیقن به جای مشکوک است و با این وصف، بنا نهادن بر مشکوک به جای قدر متیقن عقلایی نیست و این روایت رسیده از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم (مصنّف عبد الرزاق، ج ۲، ص ۳۰۵؛ مصنّف ابن اَبی شیبّه، ج ۱، ص ۴۷۷؛ مسند أحمد، ج ۱، ص ۱۹۰ و ج ۳، ص ۸۳؛ صحیح مسلم، ج ۲، ص ۸۴؛ سنن ابن ماجه، ج ۱، ص ۳۸۱؛ سنن اَبی داود، ج ۱، ص ۲۳۱؛ سنن الترمذی، ج ۱، ص ۲۴۶؛ سنن النسائی، ج ۳، ص ۲۷) و یکی از دو روایت رسیده از اهل بیت است (ابن بابویه، من لا یحضره الفقیه، ج ۱، ص ۳۵۱؛ طوسی، الإستبصار، ج ۱، ص ۳۷۵؛ فیض کاشانی، الوافی، ج ۸، ص ۹۸۶) که نظر علی، ابو بکر، عمر، ابن مسعود، مالک، شافعی و جمهور مسلمانان دانسته شده (شوکانی، نیل الأوطار، ج ۳، ص ۱۴۰) و نظر شریف مرتضی از شیعه (الناصریات، ص ۲۴۹) و نظر منصور هاشمی خراسانی است؛ چنانکه یکی از یارانمان ما را خبر داد، گفت:

«سَأَلْتُ الْمَنْصُورَ عَنِ الرَّجُلِ يَشْكُ فِي صَلَاتِهِ فَلَا يَدْرِي أَثَلَاثًا صَلَّى أَمْ أَرْبَعًا، فَقَالَ: يَنْبِي عَلَى الْيَقِينِ فَإِنَّ الْمَشْكُوكَ فِيهِ لَيْسَ بِشَيْءٍ، قُلْتُ: وَ مَا تُرِيدُ مِنَ الْيَقِينِ؟ قَالَ: يَنْبِي عَلَى الثَّلَاثِ فَيَرْكَعُ رَكَعَةً أُخْرَى ثُمَّ يَسْجُدُ سَجْدَتَيْنِ بَعْدَ أَنْ يُسَلِّمَ فَإِنْ كَانَتْ صَلَاتُهُ تَامَّةً كَانَتْ الرَّكَعَةُ وَالسَّجْدَتَانِ نَافِلَةً وَإِنْ كَانَتْ صَلَاتُهُ نَاقِصَةً كَانَتْ الرَّكَعَةُ تَمَامَ صَلَاتِهِ وَالسَّجْدَتَانِ تُرْغِمَانِ الشَّيْطَانَ»؛ «از منصور درباره‌ی مردی پرسیدم که در نماز خود شک می‌کند، پس نمی‌داند که آیا سه رکعت خوانده است یا چهار رکعت، پس فرمود: بنا را بر یقین می‌گذارد؛ چراکه مشکوک چیزی محسوب نمی‌شود، گفتم: مقصودتان از یقین چیست؟ فرمود: بنا را بر سه رکعت می‌گذارد، پس یک رکعت دیگر می‌خواند و سپس دو سجده بعد از اینکه سلام داد

به جای می‌آورد، پس اگر نمازش کامل بوده باشد، یک رکعت و دو سجده نافله‌ای بوده است و اگر نمازش ناقص بوده باشد، یک رکعت مکمل نمازش بوده است و دو سجده شیطان را خوار می‌کند!

با این حال، روایت دیگر از اهل بیت آن است که شک کننده در رکعات نماز، بنا را بر بیشتر می‌گذارد و سلام می‌دهد و از باب احتیاط، رکعت یا رکعاتی که می‌ترسد نخوانده باشد را می‌خواند؛ چراکه با این شیوه، اگر بیشتر خوانده باشد، نماز خود را به درستی تمام کرده و نماز بعدی برای او نافله است و اگر کمتر خوانده باشد، کمبود آن با نماز بعدی جبران می‌شود و این نظر مشهور شیعه است که مستلزم نقصان محتمل نماز است، در حالی که نظر دیگر مستلزم زیادت محتمل نماز است و تردیدی نیست که زیادت و نقصان نماز هر دو در حال تعدد مبطل آن هستند، ولی در حال خطا و نسیان زیادت محتمل از نقصان محتمل بهتر است؛ زیرا مستلزم یقین به امثال امر خداوند است؛ با توجه به اینکه خداوند امر به خواندن چهار رکعت کرده و کسی که احتمالاً پنج رکعت خوانده، یقیناً چهار رکعت را خوانده و امر خداوند را امتثال کرده و خواندن رکعت پنجم توسط او از آن حیث که به سبب خطا و نسیان بوده، شایسته‌ی عفو است؛ چنانکه خداوند فرموده است: ﴿وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ وَلَكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ ۚ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ (احزاب/ ۵)؛ «و بر شما گناهی در کاری که به خطا کردید نیست، ولی در کاری است که دل‌هاتان تعدد داشته و خداوند آمرزنده‌ای مهربان است» و فرموده است: ﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ۚ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ۗ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا ۗ﴾ (بقره/ ۲۸۶)؛ «خداوند کسی را جز به قدر توانش تکلیف نمی‌کند، برای او چیزی است که کسب کرده و بر عهده‌ی او چیزی است که کسب کرده است، پروردگارا! ما را مؤاخذه نکن اگر فراموش کردیم یا خطا کردیم»، ولی کسی که احتمالاً سه رکعت خوانده، احتمالاً چهار رکعت را نخوانده و امر خداوند را امتثال نکرده و نخواندن رکعت چهارم توسط او از آن حیث که بر خلاف استصحاب و احتیاط عقلی بوده، ممکن است شایسته‌ی عفو نباشد و این به معنای رجحان بنا نهادن بر کمتر نسبت به بنا نهادن بر بیشتر است؛ چنانکه یکی از یارانمان ما را خبر داد، گفت:

«سَمِعْتُ الْمَنْصُورَ يَقُولُ: مَنْ شَكَّ فِي صَلَاتِهِ فَلْيَنْ عَلَيَّ الْبَقِيَّةِ فَإِنَّ الزِّيَادَةَ خَيْرٌ مِنَ النُّقْصَانِ، قُلْتُ: إِنْ مَنْ عِنْدَنَا يَقُولُونَ يَنْبِي عَلَيَّ الْأَكْثَرُ، قَالَ: لَا يَنْبِي عَلَيَّ الشُّكُّ وَلَا

يَعْتَدُ بِهِ وَلَكِنْ يَبْنِي عَلَى الْيَقِينِ وَ يُتِمُّ عَلَيْهِ، قُلْتُ: إِنَّهُمْ يَرَوُونَ ذَلِكَ عَنْ أَهْلِ الْبَيْتِ، قَالَ: نَحْنُ أَعْلَمُ مِنْهُمْ بِأَهْلِ الْبَيْتِ وَلَوْ رَجَعُوا إِلَيْنَا لَعَلَّمْنَاهُمْ»؛ «شنیدم منصور می فرماید: هر کس در نماز خود شک کند باید بنا را بر یقین بگذارد؛ چراکه زیادت از نقصان بهتر است، گفتیم: کسانی که نزد ما هستند می گویند بنا را بر بیشتر می گذارد، فرمود: بنا را بر شک نمی گذارد و به آن اعتنایی نمی کند، بلکه بنا را بر یقین می گذارد و با آن تمام می کند، گفتیم: آنان این را از اهل بیت روایت می کنند، فرمود: ما از آنان به اهل بیت داناتریم و اگر به ما رجوع کنند به آنان می آموزیم».

۲. اگر در تعداد رکعات نماز شک کند، به این صورت که نداند دو رکعت خوانده است یا چهار رکعت، بنا را بر کمتر بگذارد و دو رکعتی که می ترسد نخوانده باشد را بخواند و سپس سلام بدهد و ظاهر آن است که نیازی به دو سجده بعد از سلام نیست؛ زیرا بنا بر قاعده‌ی مذکور در گفتار منصور هاشمی خراسانی حفظه الله تعالی، اگر نمازش کامل بوده باشد، دو رکعت نافله‌ای بوده است و اگر نمازش ناقص بوده باشد، دو رکعت مکمل نمازش بوده است، ولی بنا بر روایتی بهتر است که دو سجده را به جای آورد (مسند أحمد، ج ۲، ص ۲۸۴؛ صحیح البخاری، ج ۲، ص ۶۷؛ صحیح مسلم، ج ۲، ص ۸۲؛ سنن ابن ماجه، ج ۱، ص ۳۸۰؛ سنن أبی داود، ج ۱، ص ۲۲۹؛ سنن الترمذی، ج ۱، ص ۲۴۹؛ کلینی، الکافی، ج ۳، ص ۳۵۴؛ ابن بابویه، من لا یحضره الفقیه، ج ۱، ص ۳۵۰)، یا نماز خود را اعاده کند (طوسی، تهذیب الأحکام، ج ۲، ص ۱۸۶).

۳. اگر در تعداد رکعات نماز شک کند، به این صورت که نداند چهار رکعت خوانده است یا پنج رکعت، دو سجده‌ی سهو به جای آورد، تا بنا بر قاعده‌ی مذکور در گفتار منصور هاشمی خراسانی حفظه الله تعالی، اگر چهار رکعت خوانده باشد، رکعت پنجم با دو سجده‌ی سهو نافله‌ای باشد.

۴. اگر در تعداد رکعات نماز شک کند، به این صورت که نداند چند رکعت کمتر خوانده است یا بیشتر، نماز را اعاده کند؛ زیرا شک دائر میان بیش از دو احتمال به این صورت که نداند یک رکعت یا دو رکعت یا سه رکعت خوانده، یا نداند دو رکعت یا سه رکعت یا چهار رکعت خوانده یا نداند یک رکعت یا دو رکعت یا سه رکعت یا چهار رکعت خوانده، شکی غیر عادی است که جز با تقصیر در نماز پدید نمی آید و از این رو، خطا و نسیانی در حکم تعمّد است که شایسته‌ی عفو محسوب نمی شود و با این وصف، چاره‌ای از اعاده‌ی نماز نیست؛ چنانکه یکی از یارانمان ما را خبر داد، گفت:

«سَمِعْتُ الْمَنْصُورَ يَقُولُ: مَنْ لَمْ يَدْرِ أَيْ ثِنْتَيْنِ صَلَّى أَمْ ثَلَاثًا فَلْيَجْعَلْهَا ثِنْتَيْنِ وَ مَنْ لَمْ يَدْرِ أَمْ ثَلَاثًا صَلَّى أَمْ أَرْبَعًا فَلْيَجْعَلْهَا ثَلَاثًا وَ مَنْ لَمْ يَدْرِ أَمْ أَرْبَعًا صَلَّى أَمْ خَمْسًا فَلْيَجْعَلْهَا أَرْبَعًا وَلَيْسْ جَدُّ سَجْدَتِي السَّهْوُ، قُلْتُ: فَمَنْ لَمْ يَدْرِ أَيْ ثِنْتَيْنِ صَلَّى أَمْ ثَلَاثًا أَمْ أَرْبَعًا؟ قَالَ: يُعِيدُ»؛ «شنیدم منصور می فرماید: هر کس نداند که آیا دو رکعت خوانده است یا سه رکعت، باید آن را دو رکعت قرار دهد و هر کس نداند که آیا سه رکعت خوانده است یا چهار رکعت، باید آن را سه رکعت قرار دهد و هر کس نداند که آیا چهار رکعت خوانده است یا پنج رکعت، باید آن را چهار رکعت قرار دهد و باید دو سجده‌ی سهو به جای آورد، گفتم: هر کس نداند که آیا دو رکعت خوانده است یا سه رکعت یا چهار رکعت چگونه؟ فرمود: اعاده می‌کند».

مگر اینکه به اقتضای پیری یا بیماری دچار ضعف حافظه و تمرکز باشد؛ چراکه در این صورت، معذور است و مکلف به اعاده نیست و می‌تواند بنا را بر کمتر بگذارد و نماز خود را کامل کند؛ چنانکه یکی از یارانمان ما را خبر داد، گفت:

«سَأَلْتُ الْمَنْصُورَ عَنْ رَجُلٍ يَشْكُ فِي صَلَاتِهِ حَتَّى لَا يَدْرِي كَمْ صَلَّى، فَقَالَ: يُعِيدُ حَتَّى يَسْتَيْقِنَ، قُلْتُ: إِنَّهُ مُبْتَلَى بِذَلِكَ لَا يُصَلِّي صَلَاةً إِلَّا وَ يَشْكُ فِيهَا، قَالَ: هَذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَلَا يَعْتَدُ بِشَكِّهِ وَ لِيَمُضِ فِي صَلَاتِهِ»؛ «از منصور درباره‌ی مردی پرسیدم که در نماز خود شک می‌کند، تا جایی که نمی‌داند چند رکعت خوانده است، فرمود: اعاده می‌کند تا یقین پیدا کند، گفتم: او به آن گرفتار است، هیچ نمازی را نمی‌خواند مگر اینکه در آن شک می‌کند، فرمود: این از کار شیطان است، پس به شک خود اعتنا نکند و به نماز خود ادامه دهد».

۵. اگر در دو رکعت اول نماز شک کند، بهتر است که نماز را اعاده کند، بلکه وجوب اعاده‌ی آن در این صورت بعید نیست؛ چراکه شک در دو رکعت اول نماز، ممکن است شکی غیر عادی باشد که با تقصیر در نماز پدید می‌آید و از این رو، بعید نیست که خطا و نسیانی در حکم تعمّد باشد و شایسته‌ی عفو محسوب نشود و با این وصف، احتیاط در اعاده‌ی نماز است؛ خصوصاً با توجه به اینکه دو رکعت اول نماز، اصل آن محسوب می‌شوند و اهمّیت بیشتری دارند و با این وصف، شک در آن‌ها می‌تواند مانع از یقین به امتثال امر خداوند باشد؛ چنانکه یکی از یارانمان ما را خبر داد، گفت:

«سَمِعْتُ الْمَنْصُورَ يَقُولُ: مَنْ شَكَ فِي صَلَاتِهِ فَلَيْتَمَهَا إِلَّا أَنْ يَشُكَّ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَتَيْنِ فَإِنَّهُمَا أُمُّ الصَّلَاةِ وَلَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ أَنْ يَشُكَّ فِيهِمَا وَ يَنْبَغِي لِمَنْ يَشُكُّ فِيهِمَا أَنْ يَسْتَأْنِفَ الصَّلَاةَ»؛ «شنیدم منصور می فرماید: هر کس در نماز خود شک کند باید آن را کامل کند، مگر اینکه در دو رکعت اول شک کند؛ چراکه آن دو بنیاد نماز هستند و برای کسی شایسته نیست که در آن دو شک کند و برای کسی که در آن دو شک می کند شایسته است که نماز را از سر بگیرد».

اینها احکام شک در نماز بر مبنای قواعد عقلی و شرعی هستند.

دفتر حفظ و نشر آثار منصور هاشمی خراسانی
بخش باسکولبی پرورش ما

